

ADABAKIAK

Urteta.—Zarautz'ko arroka edo ugartetxo orreri Zarautz'en bertan mende ontan *Mollarri* deitzen diote noski.

Orain berrogei-bat urte bazan Zarautz'en *Mollarri* izen ontako futboleko talde bat. Eta ez ain txarra ere.

Lengo mendeko paper eta mapa geienetan berriz *Malla-arri* deitzen zaio. Areago: XVIII'garren mende-ondarreko mapa batean *Mairru-arri* izena ematen zaio.

Dana dala, Gipuzkoa'ko arrantzaleak, batez ere oriotarrak, ta berdin zarrak eta gazteak, aspalditik *Umill-arri* esaten diote.

Pozik jasoko genituzke ugartetxo orren izenari dagozkan beste edozein berri.

Biskai.—Begiraldi bat eman diogu zuk bidaldutako Durango'ko *Tavira* aldizkaritxoaren azkeneko zenbakiari. Baita irakurri ere, astiro ta txit gogoz gañera, bertan datorren *Don Martín de Arzadun eta Ubidea* izenburuko euskal-idazki ernagarria.

Guk gordetzen degu Arzadun'en *Dotriña*'ren ale bat. Jakiña, ez da noski 1731'garren urteko argitaldikoa. Gurea, 1841'garren urteko moldaldikoa da.

Zinema-zale.—Oraindik ez dute *El manantial de la doncella* filma Donostia'n eman. Baña ezagutzen degu. Orain illabete pare bat Madrid'en ikusi genuan.

Erdi-mendeetako Kristau-ipui eder batean oñarritua dago ta, tankeraz eta teknikaz, Ingmar Bergman beraren *El séptimo sello*'aren antza aundia du.

Bestalde, *El séptimo sello*'an lan egiten zuten antzezleri batzuek ere azaltzen dira pelikula ontan: Max von Sydow, Brigitt Pettersson ta Gunnel Lindbold.

Gaiñontzean, film txit gogorra ta portitza izan arren, Erljioaren aldetik *El séptimo sello* baño artezagoa da. Orobat, film ontan bestean baño zuzenago, bakunago ta erosoago eramaten du Bergman'ek bere gogoeta nagusia. Esan nai genduke, alegia, *El séptimo sello*'an baño naspilla gutxiagoz.

Itz batean esateko: *El manantial de la doncella*, gure iritzi apalez, ta arte-lan bezela, *El séptimo sello* baño alako marra klasikoagoko batean dago.

Egia esan, guk ez degu zinemaz geiegi ulertzen ta, gañera, *El manantial de la doncella* ikustera *Oeste*'ko pelikula-zale batekin joan giñan, bafña, ala ere, biok gogo beteaz igaro gunituan bi orduak.

Laister *botako* ote duten emen, Donostia'n, diote, ta orduan be-raren berri egokiagoa ta zeatzagoa emango dizute gure idazle zine-malariak.

Euskalzale.—Bai, Liborio Ramery, *El Liberalismo y los Fueros* liburu adituaren egillea, euskaldun garbia zan.

Ona emen bein batez Irun'go baserriko maizter batek erakutsi zigun azal larruzkoakiko liburutxo zar batetik itzez-itx artutako errenkada batzuek:

“Gaur, abenduaren amazpigarren egunian, milla ta zortzi eun ta larogueita bigarren urtian, Asensio Aguirrezabalec, Ibarrola Borda-co maizterrac, pagatu dizquit berrogei ta bost escutu lodi edo bedera-tzi eun errial, aurtengo errentaren partez. Modu onetan guelditzen guera paquian edo quito gaur artian, jaquiñan gañian beti bezela maizterrac eztubela eguin biar ez ichian ta ezta ere bere lurretan me-jorari nagusiyarengatic cobratzeco asmuon onen lizentziyatic gabe, eta lizentziya ori libru onetan paratu biarco dala bere costea edo va-liyua emanican, baco-chac jaquin dezan, batec zenbat eman eta bestiac zenbat artu biarco duben. Beste modura eguiten diran mejorac esan naico dute, maizterrac nagusiyaren alde utzi naico ditula deus ere ez cobratzeco asmuon. Eta guziyaren siñalian nere arre-baren izenian paratzen det azpiyan nere izena ta nombria.—*Errameriñeneco Li-borio.*”

Teatro-zale.—Ea nor ote dan gaur Europa guziko teatro-egille edo idazle onena? Ez da erraza galdera au erantzuten. Dana dala, onetako bat, iñolaz ere, Jean Anouilh da. Ez dakar bere lanegine-tan, orain esaten dan bezela, mandatu aundirik, bafña litx —*nuance*— arloetan ta, batez ere, farra ta negar-gaien naste egokietan, beraren mallakoak egungo-egunean gutxi dira Europa'n.

Txantxiku.—Aita Pio Mortara —bataiatu baño len Edgardo Mortara— Bolonia'n 1851'garren urtean jaio zan.

Jatorriz eta odolez judua zan, ta gure Erlijiora biurtu zan ezkerzotik, Aita Santu Pio IX'garrenak asko lagundu zion.

Valde-Espina'ko Markesak ezagutzen zuan ta, berak dionez, judu guziak edo geientsuenak bezela, gizon txit argi, eskale ta ibilkaria omen zan.

Baña, *baespare*, utzi ditzagun alde batera judu-kontu auek. Bear bada bestela irakurle minberakor batzuek asarretu egingo zaizkigu-ta...

Beste egun batean idatziko degu sakonago San Agustifi'en Kalonje Letrandar durduri onezaz. Gaurkoz naikoa izango degu esatea, euskeraz poliki ikasi zuala ta, batez ere, euskaltzale porrokatua izan zala.

Ona, adibidez, Mortara'k Valde-Espina'ko gaurko Markesaren aitari 1885'garren urtean zuzendu zion eskutitz batean ezartzen ziran lerro batzuek:

“Asko ta esan al baño geyago amaten det izkuntza au —eusker—, ain galai ta ederra dalako. Inor ofenditu gabe, uste det esan dezaketela Euskaldun askok baño, nik erbestekoa izan ta alaere, euskal-izkuntza ain ederra, maiteago dedala. Zergatik eta arrazoi askoz esaten du Aita Aranak, Euskaldun guziak bere aiten izkuntza ez dutenak beguiratzen, ez dutele merezi bere Erriko guizonak izateko... Nere ama Roman dago. Oh! mesedez beragatik eska bedi laster Elizara biurtzen dedilla.”

Orobat, onatx Markesak Mortara'ri bidaldu zion eskutitz-eran-zueratik aldatzen ditugun lerro bi:

“Atsegin andiarekin irakurri det zure euskerazko gutuna: ez diot dala osorik utsgabea, baño dira ur-urrean barkazioaren diña diranak...”

Peru-Juanti.—Goya deitura euskalduna da dudarik gabe. Baña, egia esan, Goya pintatzalleak Euskalerra'rekin zer ikusi gutxi du, jatorriz izan ezik.

Goya pintatzallearen lanik onenak Madrid'eko Prado'ko Museoa arkitzen dira. Baña aurtengo Madrid'eko ta Paris'ko bere lan utsen Erakusketetan agertu dira beste kuadro txit bikañak.

Guk ez degu Paris'ko Erakusketa ikusi, baño bai Madrid'ekoa, ta ango pintura batek zoratuta utzi ginduan. *La Condesa de Chinchón* zeritzan eta, gure uste apalez, kuadro miragarri artan daude gaurko pintura berriaren oñarri geientsuenak.

Napartarra.—Gure ustez, eta leengoak utzirik, AA. Schurhammer, Rekondo eta Lopetegi'k esan dute oraintsu, *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*-en, Inazio eta Xabier santuen

leenbiziko izkuntzaz esan ditekean guzia. Gaitz litzake lekukoen la-
guntzaz urrutiago joatea eta are gaitzago lekuko oriei gogor egitea.

Badugu, alaz ere, beste lekuko bat gai onetan, berandu xamarrekoa
izan arren emen aipa dezakeguna, euskal-literaturan izen nabarmena
duelako. Etxeberrri Ziburu'koa, teologoa, da eta onelaxe mintzatzen
zaigu bere *Manual Devotionezkoa*-n (II, 140'gn. or.), "Berce vntcia-
requin batcean" egiteko dakarren otoiitzean:

*Oñhats gabeco lekhuari ceren gaituen bathu,
Orain eta bethi dela Iesus Christo laudatu.
Bai çu ere Virginia Ama haren escuñecoa,
Eta San Piarrez, eta Andrez gloriosoa.
Bai çuec Ignatio, eta Francez Xaviercoa
Bata eta bercea ere mihi escarazcoa.*

1627'an agertu zan liburua, Bordele'n. Nolanai ere, jesuiten ikaslea
izana zan Etxeberrri eta oriei zor omen zien, nonbait dionez (*Noel*-etan,
oker ezpagabiltza), zekien geientsua. Berandu badator ere auzi ortan
lekuko jator izateko, bera dugu bear bada gure artean aurrenik Xa-
bier'en euskalduntasunaren alde plazara irten zana. Pasarte orretaz lan-
dara ere, maiz aipatu zuen bere bertsoetan. Beste leku batean (*Man. dev.*
II, 138) ere beintzat bai itsas-gizonen patroitzat:

*Itsassoco ô Patroñac Virginia Ama Saindua,
San Pierrez, Elmu eta Xauiet famatua.*

Zabalo.—Arrazoi osoa duzu, gure ustez, euskerazko *Jaundone*
Jakue eta erderazko or, Bilbao'n, oraindik bizi dan *Señor Santiago*
elkarren kideak dirala pentsatzeko. Ain zuzen ere, ona nola izenda-
tzen duen 1763 inguruko Olaetxea'ren kristau-ikasbide ezagunaren
argitaraldi batek Bilbao'ko eliza ori, egillearen eskeintzan: "Ofrecie-
tan, eta dediquetan deutso D. Nicolas Antonio Landazuri, Laucarizco,
eta Bilboco Elexetaco Beneficiau, eta leen Begoñaco, eta orañ Jan-
done Cuelo Cura Jaunari."

Vinson'engandik (*Additions et corrections*, 585 or.) aldatu ditugu
itz oek, gerok ezpaitugu liburua ikusi. A. Irigoyen'ek oroitarazten
digu, gai beroni datxekala, bazutela lekeitiarrek ere XVII'gn. men-
dean erderaz "Cofradía de los Mareantes del Señor San Pedro" zeri-
tzana. "Señor San Pedro" ori eta gure *Jandone Betiri*, edo obeto
esan Bizkai'ko *Jaundone Peria*, orobatsu dira, noski.

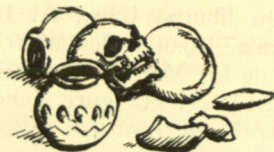
* * *

Erositako prezijuetan.—Auxe esaten digu “prezio”-zale batek: “Badakigu alderdi onetako euskaldunak itz ori maiz erabiltzen dutela. Mugaz gorakoak, dirudienez, *prima* esan oi dute eta badakizute an premioari ere orrela esaten diotela. Eta gaiñera gertatzen da frantsesez premia esateko eta prezioa esateko itz berbera (*prix*) erabiltzen dala. Baiña oraintsuko *Herria* batean anuntzio bat ikusi det, diona: “ESPIL baithan atchemanen duzue zapeta eta bota-ttipi hautu pollita arrazoinezko *preziotan*.” Eta ale berean, Donibane Lohizune-ko atalean, bigarren maillako titulu bat, diona: “Merkatuko prezioak.” Orain urte pare bateko *Herria* batzuek begiratu ditut eta Donibane Lohizune-ko atalean titulu berbera ikusi diteke askotan. Nik neuk eztakit nolako edadura duen zorioneko itz orrek mugaz goialdean. Baiña erabiltzen danaren testigantza badago. Eta *prezio* itza ezta, edozeñiek errez ikusi dezakeanez, frantsesetik artua. Noiztikakoa da orduan?”

Oneraño gure adiskideak diona. Eztakigu gaur gauzak nola dabilzan mugaz aruntzik. Idazle zaarrez zerbait esan dezakegu, ordea. Ezta *prezio*-rik agertzen Detxepare'gan, ala bearrez noski, *preciatu*, berriz, bai, eta aski aldiz, eta *precioso* bein. Leizarraga'k barra-barra darabil: *odol prezioa* (Mt. 27, 6; Haraneder-Harriet'ek *odolaren saria*), *estimatu içan denaren prezioa* (Mt. 27, 9; Haraneder-Harriet'ek *saldu içan denaren saria*), *preciotic* (Act. 5, 2 eta 3), *ecen erossiac çarete prezios* (1 Cor. 6, 20 eta berdintsu 7, 23), *eta saldu içan ciraden gaucén prezioa ekarten baitzutén* (Act. 4, 34), eta bestetan ere bai, noski. S. Pouvreau'k eztakar *prima*, bai ordea *prezioa* “*prix*”, *harri preciatua* “ *Pierre precieuse*” eta *preçatcea* “*priser*”. Azkeneko au Axular'gan 110'gn. orrialdean ikus diteke.

Geroago Harriet notariak (1741) *prezioa*-ren bidez itzultzen du “*prix*”. Zuberora'n, Gèze'k (1875) “*prix, sari, precio*” dio eta Larrasquet'ek *prezio* “*prix, valeur*” eta *sari* “*récompense, rémunération, prix*”. Azken onen aburuz, *prima* ez omen da an “*héritière*” baizik.

Orain onezaz esatekorik duenak, eta bateren bat baiño geiago ere ezta faltako, du itza.



GABONETAKO IKUSKIZUNA

(ACTO PARA LA NOCHEBUENA)

Gabriel Aresti poeta "laureatus" ta euskal iskribatzaile bizkorrari zor diogu Barrutia, orain berreun urteko teatrogilleruntz, kasu eman, so-egin ta aren izena gorapaitzea.

Bilbon Euskaltzaindiaren ardurapean 1958'ko Abenduaren 12-an eman zuen itzaldiaz gañera, gero *Euskera* aldizkarian argitaratua, Aresti bizkaitar idazle adimentsuak errebista berean 1960 urtean beste lan eder bat eskeñi zигun gai ortaz: "Primera aportación al conocimiento de la vida y obras de Pedro Ignacio de Barrutia y Basagoitia (1682-1759)". Onen berri ematen diguten agiri paperak egundafio iñork azaldu ez zizkigunak.

Au dala-ta euskaltzaleen goresmen eta esker ona merezi ditu gure Literaturaren kondairarako ain gauza jakingarriak illunpetik atera dizkigulako. Eta oraindik ohea dana, Barrutia jatorraren "*Acto para la Nochebuena*" - "*Gabonetako Ikuskizuna*" osorik berrargitarazten bait digu, onela euskeraz agian zaarrenetako dan teatro-lana eroso ezagutu ta aztertu dezagun.

Egia dan bezela esateko, D. Juan Karlos Gerra mondragoetar idazle jakintsua izan zan lenengo, Barrutiaren lana jaso ta aizatu zuana, R. M. Azkue jaun ospetsuari eskuratuaz. Eta onek 1898 garren urtean "*Euskalzale*" zeritzan aldizkarian argitara zuan.

Urte askotxo joan dira igesi geroztik, eta oraingo teatro-zaleok "*Gabonetako Ikuskizuna*" dalakoa ba-zala entzutea genuen baiñan ez izaki irakurri ta ezagutzeko egokierarik.

Zorionez Aresti'ren edizioari eskerrak, eta Barrutia'ren lana irakurtzeko erreztasuna dugularik, arretaz aztertu ta iritzia emateko gertu gaituzu.

* * *

Onoko onek aspalditxo *Euskal-Antzertia'ren edestirako apur batzuek* izenaz emandako itzaldian (*Antzerti* 1933) antziñako euskel-teatro lanetan, Zubero'ko *Pastoalak* kenduta, ez zituen aitatu Muni-be'ren *El borracho burlado*, *Gabon sariak* ta banaka batzuek besterik. Ori bera gerta zitzaien D. Julio de Urquijo, N. Ormaetxea "Orixe" ta gañerakoai. Eta Aresti'k arrazoi du Barrutiaren lanak ez zuala merezi orrela baztarrean utzia izatea, esaten duanean. Ezjakin, zabarkeria ta zenbait aurre-iritzi oker omen dira errudun. Susmo ortan ez da guzia gezurra baiñan alare ezin ontzat ar dezaket D. R. M. Azkue'z "*literatura gaietan ez ebela gauza aundirik entendietan*"... salatzen dualarik. Aren alde atera bearrean nago, ez bakarrik beste euskel gaietan burutu izan zuan lan izugarri, erraldoi ta gallenengatik, bai literato bezela ere. Novela ta beste ainbat irakurgaeiz gañiera Azkue aundiak Opera bi *Urlo* ta *Urtzuri Sturm und Drang* arnas romantikoz mamituak; eta euskera-erderaz musika ta guzi eman zizkigunak, *Viscaitik Bizkaï'ra*, *Eguskia nora*, *Aitaren bildur*, *Sasi-Eskola*, *Pasa de Chimbos*, *Bein ta Betiko*, *Gainzabalgo Eiztariak* eta abar Azkue ertilari ta ederzaletzat aitortzen dute.

Ez da zuzen, Aresti adiskide, Barrutia ez ezaguna goratzearren Azkue Euskaltzaindia'ren lendakari ta euskalari jakintsu ta goitarrena gutxieste. "Pormalidade" pixka bat gizona! 1936'ko San Pedro bezperan edo, Lekeitio'ko jaiez Azkue zanari omenaldia egin zitzaion eta ohoregarri niretzat egun artan "Azkue teatrolari"-tzat gorapaitzea itzaldi batean. Damurik paperak galduak ditut eta ez ditut gogoan orduko nere itz ta iriztiak, baiñan, nola nai, gura nuke, laidoa egin zaion lekuan, ager dedilla nere gorazarrea.

Goazen aurrera. *Gabonetako Ikuskizuna*'ren irizketari gagozkio-la ez dut ukatuko lan polit eta atsegiña ez danik; arras zait gogoko. Orduko eskribauok beste orrenbeste egin izan balute "sasi-letradutzan" bazterrak naasten jardun gabe... beste kukuak joko liguke: Kuku!

Gauzak ordea bere lekuan jarri bear ditugu. Ez nator zurekin batera, Aresti, "*ez dala euskeraz gauza baliasogorik eta fiñagorik egin*" diñozunean. Eta beste nunbait: "*ez duala parerik iñungo literaturan*".

Zure irizketa oso hiperbolikoa deritzait: geiegizkoa. Gure eskribauaren lantxoia nondik eta nola sortu zan, ezer garbi ez badakigu ere, asma genezake. "Ixturiante" zalarik Salamanka'ra ikaskizunak egitera joango zan bear bada. Eta an ikusi ala irakurriak izan bide zituan Juan del Enzina'ren (1492-1500) "Eglogas" diralakoak. Alako bat zen "*Egloga de la Noche de Navidad*" farsa antzera egiña, Errelijiozko irudiaz gañiera artzai ta erri jendez ornitua. Geroroxeago Torres Naharro ere eskola berdiñekoa zenduen: "*Diálogo del Nacimiento*" eta abar; eta orobat Gil Vicente: "*Auto da Feria de Navidad*". Ezin ukatu gure Barrutia'k, naiz askozaz berandugo, bere

“Acto para la Nochebuena”-n aien antza ta aztarrena ez duanik. “Personajeak” dirala: *Amabirgiña, San Jose, aingeru, artzai, deabru ta erri xea*. “Gracioso”, xelebre, parreragillea (portugaldarrok “zozo-
iñozoari” *parvo* deitzen zioten) Torres Naharro’k sartzen zuen ia komeri guzietan, *Propaladia* irakurriaz ikusi ditekenez.

Beraz gure Barrutia’k, nere ustez, ez zuan gauza berri aundirik sortu baizik erdel literaturan eta antzifiatik prantzes “moralités” eta antzeko liturji-teatrotik zetorrenaz baliatu.

Ori bai, euskal kutsua erantsi zion eta ongi gañera erdi-aroko espiritu ura gureganatuaz.

Gabonetako Ikuskizun orren “*tramari*” begiratuaz, aspaldiko eun-
gille euskaldunak “*zuta-zearra*” zeritzatena, ezin esan diteke ariok oso korapillaturik daudenik. Ez bear ere, berez doaz errez bilbatzen, nas-
pillarik gabe. Tankerak ere ala eskatzen bait du, Menendez y Pelayo’re
iritzian “rudo y sencillo, sin artificio”.

Aresti’k ederto aztertu ditu “*dramatis personae*”, jardunlagun eta beren ayurri ta zimak: *Txarles Parragarri, Aritxabal, Lorentxo, Txato, Mari Gabon* eta enparauak. Zartolari ta ziri ta adar-jotzalle agertzen dira, euskal giroz oreutuak. Eta ene irudiko “*Gabonetako Ikuskizun*” ortan dan berezitasun bakarra ortan dago.

Eta ezin uka xehetasun, zer nola bizi ta errikoiez jantzirik ez da-
gonik, gatz eta piperrez maniatuak: Artzaien opariak “gutxiagatik parkatu” esanez; Eguberri’ko subilla’re
naitamena; “Asengizoro”-k ugazabari artutako lukainkaz egindakoa ta abar eta abar teatro-
moduko joku politak dituzu. Barrutia’re
n euskera bere arruntean aberatsa da eta aldi artako oso egokia. Bertsoen dotoretasuna goratzen du Aresti’k eta ez da gezurra, naiz nik uste ez dala irixten Mondragoe’ko antzifiatiko Kanta zaar eta “Alos-Torrea”, Txanton Pipirri eta beste askoren mallara.

Bukatu aurretik, oraingo euskerari buruz Aresti’k esan iritziak ez ditzaket guziak onetsi. Garbizaleen akatsak ikusi ta zorrotz epaitzen mutilla dugu. Mordollokeriak bere oker ta kalteak ba dituala ez du aitortzen ordea. Ezta zer nai erderakada ta aldrebeskekeria erabili-
az gure mintzaira ijito-izkuntza batean billakatuko litzakela ere. Ni ontan mauka zabalekoa nazute. Eta idazleoi itzak aukeratzeko aukera utzi bear zaiela uste dut. Bakoitzak bere lexiko, bere iztegia bait du. Poesia zer da bada itzak, berbak, aukeratzea besterik?

Gai ontan “Orixe” maisuak “*Urte guziko Meza-bezperak*” liburu ederraren itzaurrean jartzen duana oroit arazi nai dizuet: “*Mordollo-
zalleok ez dezatela muzin egin zenbait itz zaar-berritu arkitzean berriak diralakoan. Ez dedilla zapuztu berrizalea ere zenbait itz mordollo topo egitean.*”

Olatu berriko gazte ausartak “*saarrok*” astintzen gaituztela edozeñiek daki ta ni ez nauzute minbera. Ori, bizi geran sifiale bait dugu. Baiñan alakoak zer nai itz erabiltzeko eskubidea baldin ba dute, bai besteak ere. Eta ez dago orregatik maxiatzerik.

Aresti'k, esate baterako, “aurre-iritzi” itza, “prejuicio” ordez erabiltzen du ta poliki esana dago. Bada, besteak ere orrenbeste egin lezakete, itz-berri zenbait erabilliaz, naturaltasunaren aurka joan gabe. Izkuntzaren aurrerapenak eskatzen du ori ta txukuntasunean egitea zor zaio. Argi ta adi-errez lenengo; eta gero, al bada, eder eta egoki estetika arauz.

Oarpen auek zabaldu litezke geiago ere ez ba'nu larregi luzatzeko beldurrik. Beraz gaurko nere jarduna Aresti'ren deiari erantzunez ontan eten bearko dugu. PEDRO IGNAZIO BARRUTIA'ri Mondragoe'ko plaza nagusian monumentu bat altxa bear litzaiokela eskatzen du. Mondragotar seme argidotar asko izan dira ta beste batzuek bizirik daude oraindik. Guzientzat plaza ta kaleetan lekurik ez ote dagon nago.

Neretzako, teatrogille batentzako oroigallurik iraukorrena bere teatroa ezagutu ta itxuraz antzirudian agertzean legoke. Ez dakigu ifioiz “*Gabonetako Ikuskizuna*” jendeen aurrean agertu izan danik. Saiaketa ori egiteko garai egokia orain litzake eta aren teatro-lana bizirik ikus ondoren balioa obeto epaitzeko eran arkituko giñake.

ANTONIO M.^a LABAYEN.

